

Status prawny Stowarzyszenia Rodzin Katolickich Diecezji Płockiej jako stowarzyszenia specjalnego

Zanim wejdziemy w dość zawiłe rozważania natury prawnej, wydaje się konieczne dokonanie wyjaśnień na poziomie samej definicji, czyli określenie, czym jest stowarzyszenie w ogólności? Już tu napotykaemy pierwsze trudności, ponieważ zanim rozstrzygniemy, które prawo jest właściwe dla SRDKP, musimy posłużyć się definicjami z obu porządków prawnych.

Na początku naszych rozważań przywołajmy jednak potoczne rozumienie tego pojęcia. *Stowarzyszenie*¹ dla przeciętnej osoby, która nie ma wykształcenia prawniczego, to grupa ludzi, która zjednoczyła się dla realizacji wspólnych celów lub wokół podobnych zainteresowań. Jest to społeczność złożona z większej lub mniejszej liczby osób, która powstaje z ich wzajemnej, dobrowolnej umowy i ma za zadanie określone cele (religijne, oświatowe, ekonomiczne lub na przykład charytatywne czy patriotyczne). Jest to jeden z rodzajów organizacji społecznych o charakterze dobrowolnym i co do zasady niezarobkowym².

Na płaszczyźnie prawa kościelnego natomiast, *stowarzyszenie* to środowisko osób, „zrzeszające określoną grupę osób zarówno duchownych, jak i świeckich, założone lub zatwierdzone przez władzę kościelną, mające na celu realizację jakiegoś dobra duchowego lub materialnego, właściwego zbawczej misji Kościoła”³.

Powyższa, kanoniczna definicja ma swoje źródło w opisach tego pojęcia, którą znajdujemy w literaturze prawa państwowego i socjologii. Jedną z takich definicji ma następującą treść: „*Stowarzyszenie* jest to dobrowolne, trwałe zrzeszenie osób łączących się dla celów niezarobkowych, osób współdziałających w realizacji określonych zadań publicznych lub społecznych, a także dążących do

¹ Odpowiednikiem polskiego słowa stowarzyszenie jest łaciński termin *consociatio*, albo niemiecki zwrot *Gesellschaft* (M. Wróbel, Stowarzyszenia Katolickie działające w Polsce według obowiązującego prawa kościelnego, „Prawo Kanoniczne” 49 (2006) nr 3-4, s. 122).

² Tamże.

³ Por. Codex Iuris Canonici auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus, tekst polski: Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallotinum 1988, kan. 215 (dalej KPK).

zaspokojenia swoich interesów”⁴. Warto podkreślić, że w ramach stowarzyszeń katolickich dodatkowym elementem konstytutywnym dla jego członków będzie reprezentowanie wspólnych wartości i celów zgodnych z doktryną katolicką. Dlatego też stowarzyszenia takie nazywamy stowarzyszeniami wiernych⁵.

W jaki sposób problematykę definicji *stowarzyszenia* rozwiązuje zatem ustawa o stowarzyszeniach? W tym akcie prawnym znajdujemy następujące jej elementy składowe: „*Stowarzyszenie* jest dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem o celach niezarobkowych. Stowarzyszenie samodzielnie określa swoje cele, programy działania i struktury organizacyjne oraz uchwała akty wewnętrzne dotyczące jego działalności. Stowarzyszenie opiera działalność na pracy społecznej swoich członków. Do prowadzenia swych spraw stowarzyszenie może zatrudniać pracowników, w tym swoich członków”⁶.

Stowarzyszenie Rodzin Katolickich Diecezji Płockiej, na co dzień, funkcjonuje oczywiście przede wszystkim na podstawie Ustawy o stowarzyszeniach⁷ z dnia 7 kwietnia 1989 r. i Ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie⁸ z 24 kwietnia 2003 r. Potwierdza to statut, w którym znajdujemy zapis: „Stowarzyszenie jest organizacją pożytku publicznego, działającą w ramach przepisów o stowarzyszeniach [...]”⁹.

Jednak zdecydowanie błędnym byłoby twierdzenie, że SRKDP posługuje się tylko przepisami państwowymi. Dzieje się tak chociażby z racji tego, że organizacja używa w swojej nazwie przymiotnika „katolicki” oraz że w statucie znajdujemy dwie ważne deklaracje jej współdziałania z Kościołem katolickim (po pierwsze, że skupia osoby akceptujące naukę Kościoła¹⁰ co do małżeństwa i rodziny, po drugie – prowadzi działalność w łączności z Kościołem hierarchicznym¹¹). Członkowie

⁴ J. Starościak, E. Iserzon, Prawo administracyjne, Warszawa 1963, s. 450.

⁵ Por. M. Wróbel, Stowarzyszenia Katolickie..., dz. cyt., s. 125-127.

⁶ Ustawa z dn. 7 kwietnia 1989 r. „Prawo o stowarzyszeniach” (Dz. U. 1989 Nr 20 poz. 104 – tekst jednolity).

⁷ Tamże.

⁸ Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie z dn. 24 kwietnia 2003 r. (Dz.U. 2003 nr 96 poz. 873).

⁹ II statut SRKDP z 18 sierpnia 2018 r., par. 2, Archiwum SRKDP.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tamże, par. 3.

stowarzyszenia to przecież wierni tegoż Kościoła, a więc są również zobowiązani do przestrzegania prawa kościelnego¹².

Jeśli tak jest, to osoby zrzeszone obowiązują, obok ustaw państwowych, ustawa kościelna, jaką jest Kodeks Prawa Kanonicznego. Okazuje się jednak, że kodeks ten wcale nie stoi w sprzeczności z prawem do zrzeszania się zawartym w konstytucji czy innych aktach prawa krajowego lub międzynarodowego. Podobnie jak w Konstytucji RP, również w Kodeksie Prawa Kanonicznego znajdujemy prawo wiernych do stowarzyszania się: „Wierni mają prawo do swobodnego zakładania stowarzyszeń i kierowania nimi dla celów miłości lub pobożności albo dla ożywiania chrześcijańskiego powołania w świecie, a także odbywania zebrań dla wspólnego osiągnięcia tych celów”¹³.

To prawo wiernych zostało już wyrażone na Soborze Watykańskim II¹⁴, kiedy to w dekrecie *Apostolicam actuositatem* ojcowie soborowi powiedzieli: „Zachowując należny szacunek do władz kościelnych, mają chrześcijanie świeccy prawo zakładać stowarzyszenia, kierować nimi i wstępować do już istniejących”¹⁵.

Podmiotem obowiązków i praw zawartych w Kodeksie Prawa Kanonicznego – w tym prawa do stowarzyszania się¹⁶ – są wszyscy ochrzczeni¹⁷. Oczywiście jest

¹² Por. kann. 208-212 KPK.

¹³ Por. kan. 215 KPK.

¹⁴ „Należy zauważyć, że możliwość realizacji przez chrześcijan, a ściślej mówiąc przez katolików, prawa do stowarzyszania się pojawia się na długo przed Soborem Watykańskim II. Było ono już przedmiotem wcześniejszych encyklik poświęconych sprawom społecznym. Serię owych wielkich encyklik społecznych otwiera *Rerum novarum* Leona XIII, w której wymienia się prawo do stowarzyszania się wśród praw społecznych. Zagadnienie to zostało również uwzględnione przez kolejnych papieży, a w szczególności przez papieża Piusa XI w encyklice *Quadragesimo anno*. Także Pius X w przemówieniu radiowym, z okazji pięćdziesiątej rocznicy ogłoszenia *Rerum novarum*, wymienił prawo do zrzeszania się. Z kolei papież Jan XXIII w encyklice *Pacem in terris* wymienił na szóstym miejscu jedno z podstawowych praw człowieka, mianowicie prawo do zrzeszania się. W kolejnej swojej encyklice, tj. *Mater et Magistra* zaakcentował, że prawo to jest wprost konieczne. Następnie papież Paweł VI w encyklice *Populorum progressio* koncentruje się wokół prawa do integralnego rozwoju osobowego, który obejmuje rozwój intelektualny, moralny i religijny. Rozwój integralny wyraża się w uznawaniu prymatu wartości duchowych nad materialnymi, w akceptowaniu takich wartości, jak modlitwa i kontemplacja. Jest on syntezą wszystkich praw człowieka. Tymczasem papież Jan Paweł II, prawo do zrzeszania się zaliczył do najważniejszych praw człowieka. Wolność zrzeszania się wiernych w Kościele jest autentycznym prawem, które nie jest jakiegoś rodzaju „ustępstwem” ze strony władzy, ale wywodzi się z Chrztu jako z sakramentu, który wzywa do aktywnego udziału w komunii i misji Kościoła. Jednak najobszerniejsze naświetlenie praw społecznych człowieka znalazło się w jego encyklice *Laborem exercens*. Prawa te pozwalają członkom społeczności do brania aktywnego udziału w tworzeniu dóbr gospo darczych i kulturalnych, korzystania z tych dóbr oraz tworzenia grup pośrednich, czyli stowarzyszeń (M. Wróbel, *Stowarzyszenia Katolickie*, dz. cyt., s. 128-130).

¹⁵ Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam Actuositatem*, w: Sobór Watykański II, Konstytucje, dekry, deklaracje, Poznań 1967, n 19.

¹⁶ Por. kann. 209-223 KPK.

¹⁷ D. Gącik, *Prawo wiernych do stowarzyszania się*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 8, 2009, s. 32.

fakt, że członkami stowarzyszeń mogą być (jeśli tego nie ogranicza statut) zarówno duchowni, jak i świeccy, a także osoby konsekrowane. Członkami Stowarzyszenia Rodzin Katolickich Diecezji Płockiej, mimo tego że prawo im tego nie zabrania, były i są tylko osoby świeckie.

Kodeks Prawa Kanonicznego rozróżnia dwa główne¹⁸ typy stowarzyszeń: publiczne¹⁹ i prywatne²⁰. Publicznymi są te, które zostały erygowane przez kompetentną władzę kościelną. Mogą one mieć charakter diecezjalny, międzynarodowy lub powszechny. Kompetentną władzą do erygowania stowarzyszenia publicznego jest: Stolica Apostolska, Konferencja Episkopatu danego regionu i biskup diecezjalny²¹.

Prywatne stowarzyszenia kościelne powoływane są w wyniku prywatnych umów pomiędzy wiernymi²². „Stowarzyszenia prywatne uzyskują swój status prawny w Kościele na mocy uznania ze strony kompetentnej władzy kościelnej. Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. przewiduje różne formy tego rodzaju uznania. Pierwszym aktem uznania jest zatwierdzenie statutów. Jest to zgodne z postanowieniem prawodawcy kościelnego, który podkreśla, iż: «żadne stowarzyszenie chrześcijan nie może być uznane jako prywatne w Kościele, jeżeli jego statuty nie zostały zatwierdzone przez kompetentną władzę kościelną». W praktyce oznacza to, że aby stowarzyszenie prywatne wiernych mogło wejść w zasięg oddziaływania norm prawa kanonicznego o stowarzyszeniach, jego istnienie musi być podane do wiadomości kompetentnej władzy kościelnej w taki sposób, aby mogła stwierdzić jego autentyczność chrześcijańską. Stwierdzenie takie może nastąpić po uprzednim zbadaniu jego statutów pod kątem zgodności z doktryną Kościoła, dyscypliną kościelną i dobrymi obyczajami. Takie „uznanie” nie może być aktem czysto arbitralnym, jakkolwiek jest to akt dyskrecjonalny, tzn. władza kościelna może wydać zatwierdzenie statutów po uznaniu, że cel, środki i struktura

¹⁸ Istnieje jeszcze trzeci rodzaj stowarzyszeń nazwany przez M. Wróbel stowarzyszeniami faktycznymi, „które powstały z prywatnej inicjatywy wiernych dla realizacji celów związanych, w jakimś stopniu, z misją Kościoła w świecie” (M. Wróbel, *Stowarzyszenia Katolickie...*, dz. cyt., s. 144). Z racji jednak, że ten rodzaj stowarzyszeń ma raczej charakter nieformalny i nie ma żadnego uznania ze strony władzy państwowej, nie poddałem go bardziej szczegółowej analizie (Tamże, s. 149).

¹⁹ Por. kan. 301, n. 3 KPK.

²⁰ Por. kan. 299, n. 2 KPK.

²¹ Por. W. Góralski, *Lud Boży, Kościelne prawo osobowe*, Częstochowa 1996, s. 92-93.

²² Tamże, s. 92.

organizacyjna stowarzyszenia spełniają warunki, jakie powinny spełniać prywatne stowarzyszenia wiernych²³. Odmowa uznania ze strony kompetentnej władzy kościelnej oznaczałaby zakwestionowanie chrześcijańskiego charakteru stowarzyszenia lub samego prawa do stowarzyszania się. W sytuacji, gdy wniosek wiernych o „uznanie” prywatnego stowarzyszenia w Kościele uzyskał negatywną opinię, to osoby te mogą wnieść rekurs do hierarchicznie wyższego organu kościelnego”²⁴.

Stowarzyszeniami tego typu kierują i zarządzają wierni, zgodnie z postanowieniami własnego statutu. I chociaż cieszą się wspomnianą autonomią, to jednak podlegają nadzorowi władzy kościelnej²⁵.

Po koniecznej analizie podstawowych norm dotyczących stowarzyszeń w porządku prawa kościelnego i państwowego dochodzimy do przekonania, że z całą pewnością Stowarzyszenie Rodzin Katolickich Diecezji Płockiej (oczywiście w porządku prawa kościelnego) nie jest stowarzyszeniem publicznym (nie zostało przecież erygowane przez kompetentną władzę kościelną)²⁶.

Wydaje się, że płocka organizacja prorodzinna jest stowarzyszeniem prywatnym, powołanym do istnienia z inicjatywy wiernych świeckich, co jest pierwszym kryterium tego rodzaju stowarzyszeń. Kolejnym argumentem przemawiającym za tak postawioną tezę jest fakt, że pierwotny statut, zanim został przyjęty na zebraniu założycieli w dniu 5 listopada 1989 r., został przedłożony Biskupowi Płockiemu Zygmuntovi Kamińskiemu do akceptacji. Po jej uzyskaniu, statut został przyjęty przez członków założycieli i wraz z innymi dokumentami został złożony w dniu 22 listopada 1989 r. w Sądzie Wojewódzkim w Płocku²⁷.

Innym argumentem przemawiającym za tym, że organizacja ta jest stowarzyszeniem prywatnym, jest fakt, że w swojej trzydziestoletniej historii zawsze

²³ „Innymi formami uznania stowarzyszenia prywatnego mogą być: akt pochwały lub rekomendacji, wyrażenie zgody na posługiwanie się przez nie przymiotnikiem «katolickie», zatwierdzenie radcy duchowego wybranego swobodnie przez stowarzyszenie spośród duchownych pełniących pracę duszpasterską w diecezji (M. Wróbel, Stowarzyszenia Katolickie..., dz. cyt., s. 148).

²⁴ Tamże, s. 144.

²⁵ Por. W. Góralski, Lud Boży..., dz. cyt., s. 98.

²⁶ Por. kan. 301, n. 3. KPK.

²⁷ Por. K. Cieślak, Struktura..., dz. cyt., s. 39-40; Por. Sprawozdanie z działalności Zarządu Tymczasowego Stowarzyszenia Rodzin Katolickich Diecezji Płockiej w okresie od 1.07.1989 r. do 28.04.1990 r., Archiwum SRKDP; Por. M. Wróbel, Stowarzyszenia Katolickie..., dz. cyt., s. 156).

posiadała asystenta kościelnego (duchownego diecezji płockiej). Asystenci ci, zgodnie ze statutem, mianowani są przez kolejnych Biskupów Płockich. Kapłani pełniący to odpowiedzialne zadanie są gwarantem wierności doktrynie katolickiej²⁸.

Wprowadzenie urzędu asystenta kościelnego podyktowane jest również tym, aby zapobiec powstawaniu sytuacji zagrażających realizacji celu, dla którego organizacja została powołana. Dobrze byłoby, gdyby kapłan powoływany na to stanowisko miał pewne doświadczenie w pracy ze stowarzyszeniami. Zadanie jego bowiem przybierać będzie różny charakter, zależnie od typu, celu stowarzyszenia, w którym zostało ustanowione. Jednak zawsze jego głównym zadaniem jest głoszenie Słowa Bożego i udzielanie sakramentów. Do takiego zakresu obowiązków nawoływała przed laty Papieska Rada Świeckich. W praktyce oznaczałoby to, że asystent kościelny powinien nadawać stowarzyszeniu kierunek teologiczny, duchowy lub duszpasterski²⁹.

„Zadaniem [asystenta kościelnego] jest także rozwijanie «ducha jedności wewnątrz samego stowarzyszenia, jak i między nim a innymi stowarzyszeniami». Ma on podtrzymywać wspólnotę w jedności, aby ożywiał ją jeden duch i jedno serce. W tym też kierunku asystent dąży do utrzymania jedności w ramach stowarzyszenia – między jego członkami, jak również między jego sekcjami lokalnymi i krajowymi. Zachęca on do współpracy z innymi stowarzyszeniami, zwłaszcza z tymi, które mają podobne cele czy założenia. Papieska Rada Świeckich nazwała asystenta kościelnego kowalem jedności w sytuacji, gdy pomaga on innym duszpasterzom Kościoła w lepszym poznaniu charakteru, celów i działalności stowarzyszenia i we wspólnym analizowaniu różnych przeżytych doświadczeń. W tym celu stara się on we współpracy z innymi stowarzyszeniami stworzyć wspólnotę między stowarzyszeniami i duszpasterzami Kościoła oraz nawiązać trwałe i pełne zaufania dialog między duszpasterzami a przywódcami stowarzyszeń. W konsekwencji asystent kościelny jest tym, który w widoczny sposób przerzuca pomost łączący Kościół powszechny i stowarzyszenie”³⁰.

²⁸ Por. W. Góralski, Prawo kanoniczne, skrypt z 17 lutego 1996 (mps), s. 4. Archiwum SRKDP.

²⁹ Por. M. Wróbel, Stowarzyszenia Katolickie..., dz. cyt., s. 163-167.

³⁰ Tamże, s. 167-168.

Dla łatwiejszego rozróżnienia między stowarzyszeniami publicznymi i prywatnymi przywołajmy jeszcze jeden podział stowarzyszeń na płaszczyźnie prawa kanonicznego: stowarzyszenia erygowane i uznane. Upraszczając to zagadnienie, można rzec, że erygowane to stowarzyszenia publiczne, uznane natomiast są stowarzyszeniami prywatnymi³¹.

Wchodząc już niejako w etap podsumowania, należałoby stwierdzić, że Stowarzyszenie Rodzin Katolickich w porządku prawa polskiego, jak zresztą uczy statut, „jest organizacją pożytku publicznego, działającą w ramach przepisów o stowarzyszeniach”³². Z racji jednak na to, że członkami organizacji są wierni Kościoła katolickiego i z powodu tego, że w statucie są zapisy³³, które wskazują na bezwarunkowe współdziałania z tymże Kościołem, działalność stowarzyszenia musi pozostawać również w granicach prawa kanonicznego.

Kończąc rozważania na temat statusu prawnego SRKDP, należy się zgodzić z tezą M. Wróbel, która w swoim artykule twierdzi, że stowarzyszenia katolickie (którym z pewnością jest omawiana organizacja) mają charakter stowarzyszeń specjalnych, „bowiem ich status regulowany jest przez dwa odrębne systemy prawne, tj. państwowy i kościelny. W zakresie prawa państwowego, jest to ustawa Prawo o stowarzyszeniach z 1989 r., natomiast w zakresie prawa kościelnego, jest to Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. Potwierdza to Konkordat, który jest instrumentem regulacji stosunków pomiędzy Kościołem i Państwem w przepisie art. 19, gdzie została określona sytuacja prawna stowarzyszeń wiernych w następujący sposób: «Rzeczpospolita Polska uznaje prawo wiernych do zrzeszania się zgodnie z prawem kanonicznym i w celach określonych w tym prawie. Jeżeli te zrzeszenia poprzez swą działalność wkraczają w sferę uregulowaną w prawie polskim, podlegają także temu prawu»³⁴.

³¹ Por. kann. 298, n. 2 i 299, n. 1 i 3 KPK.

³² II statut SRKDP..., dz. cyt., par. 2.

³³ Tamże, par. 3.

³⁴ M. Wróbel, Stowarzyszenia Katolickie..., dz. cyt., s. 150.